

ԱՍՏՈՒԱԾԱԲԱՆԱԿԱՆ

ՏԵՍԱԿԱՆ ԱՍՏՈՒԱԾԱԲԱՆՈՒԹԻՒՆ

57. ՀԱԿԱՌԱԿՈՐԴՔ ԵՐՐՈՐԴՈՒԹԵԱՆ. Սկիզբէն քրիստոնէական այս վարդապետութեան զէմ երեւցած են հակառակորդներ, որոնք Երրորդութեան վերաբերմամբ իրենց մոլորութիւններուն խառնած են Նաեւ մոլորութիւններ Քրիստոսի բնութեան մասին: Երրորդութեան քրիստոնէական վարդապետութիւնը իր լրումը կը դնէ Քրիստոսի աստուածութեան մէջ: Քրիստոս Աստուծոյ մարդացեալ Որդին է, ու Երրորդութեան եւ Մարդկութեան վարդապետութիւնները անբաժան են իրարմէ: Այնպէս որ հակառակորդները անխտիր մէկէն միւսին կը տանին իրենց մոլորութիւնները:

Կորինթեաններն ու Իոնեանները հնազոյններն են որ Երրորդութիւնը կ'ուրանան, ուրանալով Քրիստոսի Աստուածութիւնը. իրենցմէ ետք երեւցան Նայիդոս Եղեսացի եւ Սարէլ Լիրիացի, ու Սարէլեանց անունը ընդհանրացաւ Գ. Դարու մէջ՝ Երրորդութիւնը ուրացողներու միայն: Ուրիշներ եւս ելան առնոց ետեւէն, ինչպէս Թէոդոտոս եւ Արաբմոն, որոնք իրենց հետեւողները ունեցան: Բայց Երրորդութիւնը ուրացողներուն գլուխը եղաւ Պօղոս Սամոսատցի, որ երեւցաւ Գ. Դարու վերջին կիսուն ու ճանչցուեցաւ պիտ Պաղիկեանց կամ Սամոսատեանց. Զորրորդ Դարու սկիզբը երեւցաւ Արիոս Աղեքսանդրացի, որ նախ քողարկեալ կերպով հաստատելով Աստուծոյ Բանին Աստուածութիւնը, յետոյ քօղը մերկացնելով յայտնապէս քարոզեց մոլորութիւնը եւ պարագլուխ կանգնեցաւ Արիոսեան կամ Արիոսական տղանդին: Նիկիոյ Ա. Տիեզերական Սուրբ Ժողովը դատաւարեաց Արիոսի մոլորութիւնը, հաստատելով յայտնարէն «օմոուցիոն» բառը իրբեւ նշանակող Մարդացեալ Բանին ճշմարիտ Աստուածութիւնը, զոր Հանգանակին Լուսաւորչ-

եան ատաջին թարգմանութիւնը բացատրեց «նոյն ինքն ի բնութենէ Հօր» խօսքով, իբր թէ ըսէր «ի նոյն ինքն ի բնութենէ Հօր»: Իսկ շարականին մէջ ունինք նաեւ ըսուած «միշտ համադոյակից ընդ Հօր եւ Հոգւոյն»: Բայց որովհետեւ «ուզիա» բառը տիրապէս «էութիւն» կը նշանակէ, ուստի հարկ է որ ըսենք թէ Նիկիոյ Ժողովը դաւանեցաւ թէ Որդին միեւնոյն ընութիւնը ունի Հօրը հետ, միութեամբ բնութեան եւ զանազանութեամբ անձնաւորութեան:

Կարճելով թէ պիտի կարենան տկարացրնել Ժողովին նշովքը, Կեսարիոսեաններ եւ Եւսերեաններ «օմոուցիոն»ը փոխեցին «օմիուցիոն»ի, որ կրնայ թարգմանուիլ «նմանադոյակից»: Իսկ Արիոսականները քիչ կամ շատ փոփոխութեամբ կաղմեցին Եւթադեանց, Ալեքսեանց, Եւնոմեանց, Անտեանց, Փոտինեանց, Ակակեանց խումբերը, որոնք սակայն չկրցան մնասել Նիկիական հաւատքին:

58. ԴԱՐՁԵԱԼ ՀԱԿԱՌԱԿՈՐԴՆԵՐ. Այն ատեն Մակեդոն Կ. Պոլսեցի, թողով Որդւոյն Աստուածութեան հարցը, մաքստեցաւ Հոգւոյն Աստուածութեան զէմ, եւ գլուխ եղաւ Մակեդոնականներուն կամ Հոգեմարտներուն. բայց ինքն ալ նզովուեցաւ Պոլսոյ Տիեզերական Ս. Ժողովէն ու աշուհետեւ Եկեղեցիէն վերցուեցան Երրորդութեան զէմ մոլորութիւնները, եւ միայն վերջին ժամանակներս էր որ Բողոքականաց մէջէն ոմանք ուղեցին նոյն մոլորութիւնները մէջտեղ բերել:

Է. Դարուն երեւցան Եռաստուածեան կոչուածները, որոնք Աստուածութեան մէջ անձերուն զանազանութիւնը բերին մացուցին Աստուածութեան էութեան մէջ եւս, բայց

անոնց մօրար վարդապետութիւնը երկար չբաւեաց :

Ձենք յիշեր հոս Ապոստոլականները եւ նետադրականները կամ իրենց նմանները, որոնց նպատակակէտը չէր երբորդութեան վարդապետութիւնը, այլ՝ Աստուածութեան եւ մարդկութեան ի Գրիստոս միաւորութեան վարդապետութիւնը : Ասոնց մասին պիտի արտայայտուինք՝ երբ մարդկութեան մասին խօսինք :

Ընդդէմ այն բոլոր մտորութիւններուն, որոնք որեւէ կերպով կ'որոշանան Երբորդութեան խորհուրդը, պարտինք հաստատել թէ Աստուածութեան մէջ երեք են անձերը, թէ երեք անձերէն իւրաքանչիւրը կատարեալ Աստուած է, եւ թէ Որդին ծնունդ է Հօր, եւ Հօրին բոլորով է Հօրմէն :

59. ՎԿԱՅՈՒԹԻՒՆՔ ՅՈՎՀԱՆՆՈՒԹՈՒԳԻՒԹԻՒՆ. Երբորդութեան խորհուրդին իբրեւ ամենէն յայտնի բացատրութիւն նկատուած են յետեւեւորքք. «Զի երեք են, որք վկայեն յերկնս». Հայր, Բանն եւ Հօրին Սուրբ, եւ երեքինս մի են» (Ա. Յովհ. Ե 7) : Այս խօսքով մէկ կողմէ կ'արտայայտուի անձերուն Երբորդութիւնը՝ «երեք են», եւ միւս կողմէ կ'ութեան միութիւնը՝ «մի են», ու երեք անձերը իրենց անուններովն ալ կը յիշուին. «Հայր, Բանն եւ Հօրին Սուրբ» : Պէտք է պիտեալ սակայն թէ այս խօսքը զրեթէ բոլորովին չկայ Ս. Գրոց հայ եւ յայն ստուարագոյն հին օրինակներուն մէջ, եւ կը գտնուի յատկական այն օրինակներուն մէջ, որոնք Ափրիկեան Եկեղեցւոյն կը պատկանին, եւ որոնցմէ է որ յատկական այժմու օրինակները ետանգով կը պաշտպանեն զայն : Անկէ է նաեւ որ Ոսկան Վարդապետ առնելով մտցուցած է իր տպագրած Աստուածաշունչին մէջ, եւ անկէ է որ տարածուած է օղորին մէջ վերջին տպագրութեանց միջոցաւ եւս : Լատինները շատ կը ճշդին հաստատել այս համարին վաւերականութիւնը՝ արտաքին քննադատական փաստերու դիմելով եւ բարձրացնելով Ափրիկեան Եկեղեցւոյն հեղինակութիւնը, ինչպէս նաեւ յառաջ բերելով խօսքին կարգը, ուր յաջորդ համարը կը կարդացուի. «Եւ երեք են որք վկայեն յերկրի. Հօրին, ջուր եւ

արին, եւ երեքին մի են» : Այդ համարը մենք ալ ունինք, բայց առանց յերկրի բառին : Լատիններ կ'աշխատին ցոյց տալ թէ այդ համարը խորագրեալ օրինակներու համեմատ ջրածնած է արեւելեաց օրինակներէն, եւ կամ երկու համարներուն նմանափերջ աւարտիր տալով տուած է զբնութեան տխրանքի մը : Ինչ որ ալ լինի քննարանութեան վճիռը այդ համարին վաւերականութեան մասին, ստուգիւ երկրորդականն է ան, ու մեր բնաւ օրինակներն ալ չունին. հետեւաբար եւ շատ ուղիղ պիտի չբոլոր որ քրիստոնէական վարդապետութիւններուն ամենէն կարեւորը մենք հաստատել ուղէինք ինձեւի փաստով մը. ուստի եւ պատշաճ կը համարենք մէկդի բնել այս համարին հարցը եւ անկէ քաղուելիք ապացոյցը :

60. ՎԿԱՅՈՒԹԻՒՆ ՄԿՐՏՈՒԹԵԱՆ ԲԱՆԱԶՈՒԹԻՒՆ. Բայց բացայայտ եւ աներկայելի է փաստը զոր կը քաղենք Քրիստոսի խօսքէն. «Գնացէք այսուհետեւ, աշակերտեցէք զամենայն հեթանոսս. մկրտեցէք զնոսս յանուն Հօր եւ Որդւոյ եւ Հօգւոյն Սրբոյ» (Մտթ. ԻԸ 19) : Յատկօրէն յառաջ բերուած են հոս Երբորդութեան երեք անձերուն անունները՝ Հայր, Որդի եւ Հօգի. երեքին զանազանութիւնը կ'արտայայտուի «ե» շաղկապով, իսկ երեքին միութիւնը՝ «յանուն» եւ զոկան բառով, որովհետեւ եթէ երեք մի չըլինէին ու երեք մէկ անուն չունենային, կամ «յանուն» բառը իւրաքանչիւրին առջեւ պիտի կրկնուէր, եւ կամ երեք անուններուն զուամբեալ ձեւը պիտի զրդէր «յանունան» յոյնականը : Յայտնի է թէ երբ «անուն» բառը զօրծածուած է պարզապէս ցոյց տալու համար մէկու մը ստորոգութեանց կամ կարողութեանց լրումը, կը նշանակէ անոր զօրութիւնը, ինչպէս երբ Պետրոս կ'ըսէ. «Յանուն Յիսուսի նազովրեցւոյ արի եւ զնա» (Գործք Գ 6) : Հոս կը հասկնայ Քրիստոսի զօրութիւնը, իսկ զօրութիւնը երբ կարողութեանց եւ ստորոգութեանց իբր լրում կը նշանակուի՝ էութիւն է եւ ոչ թէ իսկութիւն : Հետեւաբար էութեան միութիւնն է որ պարզապէս կը պարունակուի այդ «յանուն» բառին մէջ, իսկ իբրեւ զանազանութիւն ենթա-

կայսրութեանց կամ անձերու՝ կը պարտանակուի «Զօր եւ Որդւոյ եւ Զողոսն Սրբոյ» չարկապետաւ ձեռն մէջ:

61. ՎԿԱՅՈՒԹԻՒՆ ՓԻԼԻՊՊՈՍԻ ԶԱՐՅՈՒՄԷՆ. Ուրիշ փաստ մը եւս ունինք Քրիստոսի աշն խօսքերուն մէջ՝ զորս բաւ վերջին բնութիւն կտակով, մանաւանդ եթէ իրարու հետ բաղդատենք զանազան խօսքերը. «Առէ ցնա Փիլիպպոս, Տէր, ցոյց մեզ զՀայր՝ եւ շատ է մեզ: Առէ ցնա Յիսուս, աշխարհ ժամանակս ընդ ձեզ եմ, եւ ո՞չ ծանեար զիս, Փիլիպպէ. որ ետեսն զիս՝ ետես զՀայրն, եւ դու զիս՝ որդ առես ցոյց մեզ զՀայր: Ո՞չ հաւատաս եթէ ես ի Հայր եւ Հայր յիս է» (Յովհ. ԺԴ 8—10): «Ես աղաչեցից զՀայր, եւ այլ միութարիչ տացէ ձեզ, զի ընդ ձեզ բնակեցէ ի յաւիտեան, զՀոգին ճշմարտութեան, զոր աշխարհս ոչ կարէ ընդունել» (Յովհ. ԺԴ 16—17): «Բայց յորժամ եկեսցէ միութարիչն զոր ես առաքեցից ձեզ ի Զօրէ, զՀոգին ճշմարտութեան, որ ի Զօրէ ելանէ, նա վկայեցէ փասն իմ» (Յովհ. ԺԵ 26): «Ելի ի Զօրէ եւ եկի յաշխարհ, զարձեալ թագոմ զաշխարհ եւ երթամ առ Հայր: Առն ցնա աշակերտքն. ահա արդ յայտնութեամբ խօսիս եւ առաւ եւ ոչ մի ինչ առես, աշխարհի զիտեմք եթէ զիտես զամենայն, եւ ոչինչ պիտոյ է՝ եթէ ոք հաքցանիցէ զքեզ. յաշխարհ հաւատամք եթէ յԱստուծոյ ելիք» (Յովհ. ԺԶ 28—30):

Արդ, երբ այս վկայութիւնները համանշտման տանենք եւ իրարու հետ բաղդատենք, կը քաղենք նախ երեք անձնաւորութիւններ, թէ իրական եւ թէ զանազանեալ իրարմէ: Երկրորդ վկայութեան մէջ կը դաճողանաին «Ես», «Հայր», «այլ միութարիչ»: Միեւնոյն երեք զանազանեալներ կան նաեւ երրորդ վկայութեան մէջ, «միութարիչն», «ես» եւ «Հայր», որով անձերու երրորդութիւնը անուրանալի է:

Երեք անձերուն տոնչութիւնները կը բացատրուին «Ելումներով»: Իրեն համար երեք. «Ելի ի Զօրէ», ու Զոգին համար երեք. «Որ ի Զօրէ ելանէ»: Այդ ելումը բաւականապէս կամ դէպքի դուրս եղելութիւնն է, այլ է սկզբնաւորութիւն՝ ներք կատարուած, որով կը հասկցուի երեք անձերու մի-

ջեւ էութեան եւ բնութեան տարբերութիւն չկայ, այլ միայն ենթակայութեան: Երեքին միեւնոյն բնութեանն լինելը կը պարզարանուի նաեւ տուջին վկայութեան մէջ, որ Փիլիպպոսի՝ որ Հայրը տեսնել ցանկացեր էր, ինքզինք ցոյց կու տայ, հաւատաւով թէ «Որ ետեսն զիս, ետես զՀայր»: որովհետեւ «Ես ի Հայր եւ Հայր յիս է»: Մէկուն՝ միւսին մէջ լինելու կատարեալ փոխադարձութիւնը կը հնարանէ փոխարեւել ասացուածքի ամէն կասկած, որովհետեւ ասացուածքները չէին կրնար նոյն փոխարեւելութեամբ փոխադարձուիլ եթէ զրաւուն եւ բառական իմաստներուն համեմատ իմանալի չլլային:

Վերջապէս, առաքեալներն անդամ որոնք Քրիստոսի խօսքերուն կ'ունենդրեն, կը վրկայեն թէ փոխարեւելան չեն այդ խօսքերը, քանի որ կը հաւատան թէ «արդ յայտնութեամբ խօսիս, եւ առաւ եւ ոչ մի ինչ առես». ու այնքան՝ որ խօսքին այդ պարզութիւնը անոնց ի Քրիստոս հաւատքին փաստ կ'ըլլայ «եթէ յԱստուծոյ ելիք»:

62. ԲԱՐՍԻԼ ԳԱՍՏԸ. Ուրիշ փաստ մը կը կարգէ Բարսեղ Կեսարացին հետեւեալ երեք վկայութիւններէն. «Եւ եղեւ յամին յորում մեռաւ Ողիտ արքայ, տեսի զՏէր նստեալ յաթոռ բարձրութեան եւ վերացելոյ, եւ յի էր տունն փառօք: ... Եւ լուայ զբարբառ Տեառն որ ասէր. Ե՛րբ եւ առաջ տոգումբոյն ցայն, լսելով լուջիք՝ եւ մի՛ իմասջիք, եւ տեսանելով տեսջիք՝ եւ մի զիտասջիք: Զի թանձրացաւ սիրտ ժողովրդեանց աշխարհի եւ տկանջօք խրեանց ծանուսն լուսն, եւ դաս խրեանց կախուցին, զի մի երեք տեսանիցէն աշօք, եւ լուցէն տկանջօք, եւ իմանայցէն սրտիք, եւ դատնայցէն եւ բժշկեցից զնոսա» (Եւայլ 21, 8, 9, 10): «Եւ այնչափ նշանաւորեալ էր (Յիսուս) առաջի նոցա, եւ նոքա ոչ հաւատային ի նա ... փասն այնորիկ ոչ կարէին հաւատալ, զի միտանդամ ասէ Եւայլ, թէ կուրացոյց դաճաւ նոցա եւ աղաչեցոյց զսիրտ նոցա, զի մի՛ տեսցէն աշօք եւ իմացին սրտիք, եւ զարձցին եւ բժշկեցից զնոսա: Զայս ասաց Եւայլ, զի ետես զիտան նորա եւ խօսեցաւ փառն նորա» (Յովհ. ԺԲ 37, 39, 40, 41): «Յասէն Պօղոսի բան մի, թէ բարեք խօսեցաւ Հոգին Սուրբ ի ձեռն Ե-

սայկայ մարդարէի առ հարսն մեր եւ ասէ . երթ առ ժողովուրդն եւ ասացես . խելոյ լըւիջիք՝ եւ մի՛ խմացիք, եւ տեսանելոյ տեսջիք՝ եւ մի՛ տեսջիք, զի թանձրացաւ սիրտ ժողովրդեանն այնորիկ եւ ականջօք իւրեանց ծանր լուան, եւ դաշտ իւրեանց կապուցին, զի մի՛ երբեք տեսցեն աշօք, եւ ականջօք լըւիցեն եւ սրտիւք իմացցին եւ դարձցին եւ բժշկեցից զնոսա» (Գործք ԻԲ 25-27) :

Այս երեք մկայութիւններուն մէջ նոյն աստուածաստ ապագամներն են որ յատջ բերուած են Եսայիէն, Յովհաննէսէն եւ Պօղոսէն, սակայն Եսայի նոյն խօսքերը Հօր Աստուծոյ համար կը դնէ, Յովհաննէս կը մեկնէ իրր Յիսուսէ բուած, իսկ Պօղոս՝ իրր Ս. Հոգիէն խօսուած : Ու կարելի պիտի չըլլար կատարել այս փոխանակութիւնները, եթէ երեքին մէջ չլինէր նոյնութիւն Աստուածութեան եւ էութեան, իսկ տեղի պիտի չունէնոր դանդաղանալ անուանակոչութիւն՝ եթէ չլինէր ենթակայութեանց դանդաղանութիւն :

63. ՓԱՍՏ ՊՕՂՈՍԻ ԽՕՍՔԵՐԷՆ. Երբորդութեան խորհուրդը յայտնապէս բացատրուած ունինք նաեւ Պօղոսէ, որ կ'ըսէ. «Երնորհք Տեառն մերոյ Յիսուսի Քրիստոսի, եւ սէրն Աստուծոյ եւ հաղորդութիւն Հոգւոյն Սրբոյ ընդ ձեզ ամենեւին» (Բ Կորնթ. ԺԳ 13) : Հոս ոչ միայն կը զանազանութիւն երեք անձերը՝ Քրիստոս, Աստուած եւ Հոգի, որոնք են Որդին, Հայրը եւ Հոգին Սուրբ, այլ եւ իւրաքանչիւրին կը վերադասին զործեր, աստուածային գործութիւն, զէպի մարդիկ չընորհք, սէր, հաղորդութիւն. ու այս երեք զործողութիւններն են որ իրարու գալով կը կազմեն մարդկային փրկութիւնը :

Պօղոս զեռ ուրիշ չառ խօսքեր ալ ունի, որոնք Երբորդութեան նոյն խորհուրդը կ'արտայայտեն. անոնցմէ մի քանին միայն յատջ պիտի բերենք հոս : «Թէպէտ եւ բաժինք չնորհաց են, այլ Հոգի նոյն է : Եթէ բաժինք պաշտամանց են, այլ Տէր նոյն է : Եթէ բաժինք յաջողութեանց են, այլ Աստուած նոյն է, որ յաջողէ զամենայն յամենայն» (Ա Կորնթ. ԺԲ 4-6) : «Աղաչեմ զձեզ Էդարբ, ի ձեռն Տեառն մերոյ Յիսուսի Քրիստոսի եւ սիրով Հոգւոյն, պատեքազմակից լինել ինձ

յաղօթս վասն իմ առ Աստուած» (Հռմ. ԺԵ 30) : «Իսկ յորժամ քաղցրութիւն եւ մարդասիրութիւն Փրկչին մերոյ Աստուծոյ յայտնեցաւ, ... նորոգութեամբ Հոգւոյն Սրբոյ զոր եհեղ ի մեզ առատութեամբ ի ձեռն Յիսուսի Քրիստոսի փրկչին մերոյ» (Տիմ. Գ 4-6) : Այս մկայութեանց մէջ ահա միշտ կը խօսուի մի միակ աստուածային զործողութեան մը մասին : Սակայն ենթակայութեամբ անոնք միշտ երեքի բաժնուած են՝ Հոգի, եւ Տէր, եւ Աստուած, — Աստուած, Հոգի եւ Քրիստոս, որոնք հաստատապէս ցոյց կուտան Հօր եւ Որդւոյ եւ Հոգւոյն նոյն եւ մի երբորդութիւնը : Նոյնը ցոյց կու տան նաեւ Պետրոսի խօսքերը. «Ըստ կանոնի զիտութեանն Աստուծոյ Հօր, սրբութեամբ Հոգւոյն, ի հնազանդութիւն եւ ի հեղումն արեանն Յիսուսի Քրիստոսի» (Ա Պետր. Ա 2) :

Հոս յատջ բերինք միայն այնպիսի մկայութիւններ, որոնց մէջ կը խօսուի երեք անձերուն միայն միանգամայն, եւ որոնք աւելի յստակ են իրենց իմաստներուն մէջ, և ի բաց թողուցինք անոնք՝ որոնց մէջ միայն Որդիին կամ միմիայն Հոգիին մասին կը խօսուի : Զանոնք պիտի տեսնենք՝ երբ անձերուն մասին առանձին խօսինք : Ի բաց թողուցինք նաեւ այն տեղերը որոնց մէջ մեկնութեան եւ միջանկեալ ցոյցմունքներու պէտք կար, ինչպէս Յարդանանու եւ Սուրբ Էբրան յայտնութեանց մէջ, որովհետեւ յատջ բերուածները բաւական են արդէն եւ համապատասխան համար կարեւորագոյններն է միայն որ կ'ուղենք յայտնել :

64. ԱՌԱՐԿՈՒԹԻՒՆ ԲԱՌԻՆ ՆՈՐ ԸԼԼԱԼԷՆ. Հակառակորդները կ'առարկեն թէ Երբորդութեան կամ Եռեակութեան եւ կամ Երեք անձանց բառ չկայ ոչ Աւետարանին մէջ եւ ոչ ալ Առաքելոց մօտ. այս պատճառաւ ալ կ'ըսեն թէ ինչպէս անունը՝ նոյնպէս եւ վարդապետութիւնը նոր է եւ ոչ թէ քրիստոնէական յայտնութիւն :

Ստույգ է թէ յիշատակուած այդ անունները չեն գտնուիր Ս. Գիրքին մէջ, եւ առաքելական դարու վերջերն է որ սկսած են լինել որոշեալ վարդապետութեանց որոշիչ անուններ. բայց քրիստոնէական վարդապետու-

թիւները ոչ անուանակոչութիւններով եւ ոչ յայտնութեամբ քարոզուած են սկիզբէն, այլ միայնով եւ խմատով քարոզուեցան անոնք իրենց հոգեմէջ. հակառակ դարգապետութիւնն է եւ ոչ անունը՝ որ կրնայ պէտքին համեմատ արուած ըլլալ, եւ արուելէն ետքն ալ նորէն փոփոխութեան ենթարկուիլ: Աստուածութեան միութեան մէջ երեք անձնաւորութեանց զանազանութիւնը — այս է բուն փարզապետութիւնը՝ որ կրնայ ալ առանց որակիչ անունի մնալ. ու մենք արդէն ակնարկելոյնք թէ հոգիին, բնութիւն, անձնաւորութիւն եւ այլն բառերը անխորաքար ալ զործածուած են. մենք մէկ հոգիինը երեք անձնաւորով կը զաւանդեք, ուրիշներ եղած են որ մէկ անձի մէջ երեք բնութիւն զրած են՝ սակայն հասկցած են մեզի նման. այնպէս որ անունի կազմութիւնը եւ փոփոխութիւնը ոչ մէկ կերպով կը պակսեցնէ փարզապետութեան խմատը:

65. ԱՌԱՐԿՈՒԹԻՒՆ ՄԿՐՏՈՒԹԵԱՆ ՁԵԻՒՆ ԴԵՒ. Կ'առարկեն նաեւ մկրտութեան «Յանուն Հօր եւ Որդւոյ եւ Հոգւոյն Սրբոյ» ձեւին զէմ, ուսկից քաղեցինք մենք փարզապետութեան առաջին ապացոյցը, եւ կ'ուզեն շայն բառը մեկնել իրրեւ Աստուած, եւ Հայր մարդկան. Որդի բառը մեկնել իրրեւ Քրիստոս Մեծիկան, եւ Հոգի բառը՝ իրրեւ զօրութիւն Աստուծոյ: Իրր թէ Քրիստոս ըսել ուղած ըլլար թէ մկրտութիւնը պէտք է կատարուի յանուն Աստուծոյ, բառ հաստատութեան Քրիստոսի, եւ արդիւնաւորութիւն զօրութեամբն Աստուծոյ: Սակայն ոչ միայն նոր եւ անգոր է այդ մեկնութիւնը, այլեւ բնապրօսիկ: Քրիստոսի խօսքին կազմութիւնը պարզ է. «յանուն»ը նոյն յարաբերութեամբ է երեք հետեւող կոչումներուն հետ. ինչպէս կ'ըսուի «Յանուն Հօր», նոյնպէս եւ կ'իմացուի «Յանուն Որդւոյ» եւ չէ հնար Որդիին եւ անունին միջեւ խմանալ ուրիշ յարաբերութիւն քան ինչ որ կայ Հայրին եւ անունին միջեւ. իսկ Հոգիին մէջ զօրութիւն խմանալը բոլորովին անխմատ է, փանդի արդէն «անուն»ը իրր զործունեայ բան մը՝ զօրութիւն միայն կը նշանակէ: Ս. Գրոց մէջ շատ են այն զէպքերը (որոնցմէ սմանք յատմ ըրերնք արդէն եւ ուրիշներ պիտի ըրերնք իրենց կարգին), ո-

րոնց մէջ Որդին եւ Հոգին կը տեսնուին իրրեւ զործող անձեր, ինքք Քրիստոս Հոգին կը կոչէ «այլ միութարիչ» որ «ուսուսցէ». ու այս երկու պարագաները յայտնապէս ենթակայութեան մասին կը խօսին եւ ոչ թէ յատկութեան մասին, զի արդէն յատկութիւնը տուած է «յանուն» բառին միջոցաւ. ուստի եւ իրրեւ երեք զանազանեալ ենթակայութեանց պէտք է ուղղուած հասկնալ Քրիստոսի խօսքերը:

Եացատութիւնը՝ զոր հակառակորդները կը զնեն մկրտութեան եւ Պօղոսի սա խօսքին միջեւ՝ «Էւ տմենեքին ի Մովսէս մկրտեցան, յամպն եւ ի ծովն» (Ա. Կորնթ. Ժ 2) աւելի նշողատաւոր է մեր խօսքերուն, քանզի ի զուր չէ որ ըսած է առաքեալը թէ մկրտուեցան Մովսէսի, ամպի եւ ծովու անունով, որպէս զի չէր թափուի նուիրապարծեալ խօսքերուն իմաստին հետ. ան փոխարեւարար կը խօսի, եւ երեքն ալ յայտնի ու պատմական են. Մովսէս՝ առաջնորդը ժողովուրդին, ամպը՝ այն որուն ներքեւ էին անապատին մէջ, իսկ Կարմիր Ծովը այն՝ որուն մէջէն անցան Եփրատոսէ ելած տառն: Իսկ այս ամէնուն միջոցաւ ոչ թէ իրական մկրտութիւնը կը հասկցուի, բայց ամբի ջուրով, այլ՝ փոխարեւարական մկրտութիւն, փոխդներէ ազատելու համար:

66. ԱՌԱՐԿՈՒԹԻՒՆ ՊՕՂՈՍԻ ԽՕՍՔԵՐՈՒՆ ԴԵՒ. Պօղոսի խօսքերէն մեր քաղած փառախն զէմ (Բ. Կորնթ. ԺԳ 13) կ'ըսեն թէ բացարար չէ երբեք ենթակայութեանց զանազանութիւնը եւ կարելի է զայն խմանալ երեք անուններով բացատրուած միմիակ Աստուծոյ մը մասին, կամ Աստուծոյ եւ Քրիստոսի մասին՝ իրրեւ նոր յայտնութեան մը առաքողին եւ առաքեալին մասին:

Ձեռք փառանիւր ըսել որ եթէ ուրիշ աւելի պաշտօն փառաբեր չունենայինք, այս խօսքերը արդարեւ բաւական պիտի չըլլային ապացուցանելու Եկեղեցւոյ երրորդութեան փարզապետութիւնը: Սակայն այսուհանդերձ նշող արժէքաւոր չէ այս փառախն ալ ուժը. փանդի եթէ զՔրիստոս իրրեւ Աստուած իմանան, այն տառն պէտք է որ Քրիստոսի բնկալեալ առաւանդութենէն ուղղակի հասնին երրորդութեան փարզապետութեան. իսկ եթէ զՔրիստոս խմանան իրր ըսկ առաքեալ Աս-

տուժոյ և ոչ Աստուած, պէտք է բան թէ երկու ենթակայութիւններէն վերջ, որոնք Աստուած և Քրիստոս են, ինչպէ՞ս պէտք է նոյն շարքին կցել Սուրբ Հոգին ալ, առանց անոր մէջ ևս ընդունելու զանազանեալ ենթակայութիւն. և եթէ Հոգին ալ առտուածային ենթակայութիւն է, զիւրին է անկէ եզրակացնել երրորդութեան վարդապետութիւնը:

67. ԱՌԱՐԿՈՒԹԻՒՆ ԱՍՏՈՒԾՈՅ ՄԻՈՒԹԵՆԷՆ. Հակառակորդները կը պնդեն թէ Ս. Գրքին մէջ չառ յատակ կերպով արտայայտուած է Աստուծոյ բացարձակ և անզանազան միութիւնը, և թէ Հնար չէ հետնալ աղ սկզբունքէն. «Մատուցեալ սմն առ նա (Քրիստոս) առէ, Վարդապետ բարի, ... և նա առէ ցնա. զի՞ Հարցանես զիս զբարւոյ, մի է բարի» (Մատթ. ԺԺ 16, 17). կամ ըստ միւս առաքելներուն՝ «Զի՞ առես զիս բարի, չիք ոք բարի՝ բայց մի Աստուած» (Մարկ. Ժ 18: Ղուկ. ԺԸ 19): «Յայնժամ առէ ցնա Քրիստոս ... զրեալ է՝ Տեառն Աստուծոյ քում երկիր պողոցես, և զնա միայն պաշտեսցես» (Մատթ. Դ 10): Յարմարագոյն պիտի բլլար այնպէս մեկնել՝ թէ երրորդութեան խորհուրդը ուրիշ բան չէ եթէ ոչ Հօր Աստուծոյ ինքզինք Քրիստոսի միջոցաւ իրր Հոգի Սուրբ ծանուցանելը:

Բայց այս բոլոր խօսքերը մեզ կը տանին առառաւելն քրիստոնէական այն միւս վարդապետութեան՝ որ Մարդկայութիւնն է և որ լծորդ է երրորդութեան հետ, և Հնար չէ հասկնալ մէկը առանց միւսին: Այս առտութեամբ ոչ մէկ զժուարտութիւն կայ առարկւած խօսքերը ուղիղ իմաստով հասկնալու համար: Քրիստոս կը խօսէր ըստ մարդկու-

թեան, բայց միանգամայն իրրեւ համադրյալից Հօր, ու իր անձին համար ևս կ'ըսէր ինչ որ կ'ըսէր Հօրը մասին: Իսկ միակ ենթակայութեան մասին տուած իրենց բացատրութիւնը մոլոր է, զի մենք արդէն ցոյց տուինք ենթակայութեանց զանազանութիւնը, ու թէ ևս Հօր՝ Որդւոյն և Հոգւոյն մէջ կ'ընդունինք միւսնոյն անբաժան էութիւնը, բայց չենք կրնար ենթակայութիւններէն մին անուանած ասեն միւս ենթակայութիւններն ալ հասկնալ:

Իրենց կարծիքին իրրեւ աւելի նպաստաւոր վկայութիւն յառաջ կը բերեն Քրիստոսի վերջին ազօթքին սա խօսքը. «Զի ծանիցեն զքեզ միայն ճշմարիտ Աստուած և զոր առաքեցեր զՅիսուս Քրիստոս» (Յովհ. ԺԷ 3): Այս խօսքին մէջ իմաստը կէտաղբութենէն է կախուած, որովհետեւ հակառակորդները կ'ուզեն իմանալ «Զի ծանիցեն զքեզ միայն՝ ճշմարիտ Աստուած», կերպով մը լատին թարգմանութեան շարադրութեան յարմարելով: Սակայն յունականը և մերինը միակութեան և ճշմարտութեան երկու ստորոգումութիւնները յայտնապէս կ'ընծայեն «Աստուած» ստորոգումեան և ոչ թէ «զքեզ» ենթակային, և հետեւաբար հարկ է կարգալ «Զի ծանիցեն զքեզ՝ միայն ճշմարիտ Աստուած»: Ըստ այսմ Քրիստոս ոչ թէ կը մերժէ ենթակայութեանց զանազանութիւնը, այլ կը մերժէ յԱստուած էութեանց բազմութիւնը՝ ընդդէմ հեթանոսներու մոլորութեան: Վերջին ազօթքին մէջ թէ ևս Քրիստոս առանձին հայցուածներ ունի առաքելներուն համար, սակայն թէ ազօթքին սկիզբը կը խօսի «ամենայն մարմնոյ» վրայ, և թէ վերջը կ'ըսէ «ոչ մասն նոցա (առաքելներուն) միայն աղաչեմ, այլ և մասն ամենայն հաւատացելոց բանին նոցա յիս» (Յովհ. ԺԷ 2 և 20):

ՄԱՂԱՔԻԱ ԱՐՔԵՊՍ. ՕՐՄԱՆԵԱՆ

(Շար. 12)

